

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

На правах рукопису

С Е М Е Р Г Е Й Олександр Леонідович

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛТАВСЬКОЇ ВЧКНОЇ АРХІВНОЇ КОМІСІЇ (1903-1919)

С п е ц і а л ь н і с т ь

07.00.02 - Історія України

07.00.09 - Історіографія, джерелознавство та методи історичного дослідження

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

К И І В - 1 9 9 5

Дисертація є рукопис.

Робота виконана в Київському університеті імені Тараса Шевченка

Науковий керівник - кандидат історичних наук, доцент
Войцехівська Ірина Нічелівна

Офіційні опоненти - доктор історичних наук, Заслужений діяч
науки і техніки України
Догриєнко Марія Федорівна

- кандидат історичних наук, доцент
Савченко Григорій Петрович

Провідна організація - Київський державний інститут культури

Захист відбудеться "11" березня 1995 року о 10 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 068.18.06 по захисту
дисертацій при Київському університеті імені Тараса Шевченка за
адресою: 252017, м. Київ, вул. Володимирська, 50, ауд. 349.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці імені
М. Максимовича Київського університету імені Тараса Шевченка
(вул. Володимирська, 58).

Автореферат розіслано "27" лютого 1995 року.

Вчений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат історичних наук, доцент

М. О. Руди

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00755437 (V)

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, заключення, додатків та списку використаної літератури. Структура дисертації відповідає меті та завданням дослідження. У вступі обгрунтована актуальність дослідження, визначені його предмет, хронологічні та просторові межі, сформульовані мета, завдання і провідна проблематика, розглянуто історіографію проблеми, проаналізовані джерела, вказана наукова новизна і практичне значення дисертації, подана стисла характеристика методологічних засад дослідження, обгрунтовані принципи викладу матеріалу та побудови структури.

Вступ. Актуальність теми. Рівень розвитку історичної науки завжди залежав і значною мірою визначався загальним ступенем розробки джерельної бази. Чільне місце в науково-дослідницькій діяльності по виявленню, вивченню, впорядкуванню, класифікації та виданню джерельних комплексів належало і належить спеціальним інституціям - архівним та археографічним комісіям. Їх форми, методи та напрями діяльності опрацьовувались й визначались протягом тривалого хронологічного терміну (другої половини ХІХ-початку ХХ ст.), що склав ціду епохи в національній історіографії. Вони й зараз становлять значний науковий інтерес з огляду на сучасний стан розвитку джерелознавчих досліджень та з перспективи розвитку археографічних студій і діяльності відповідних профільних інституцій в суверенній Україні(1).

1 Ковальський М. П., Журба О. П. Про використання домотнетивої спадщини в сучасній українській радянській археографії//Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку. Тези доповідей республіканської наради. (грудень 1988 р.). - К., 1989. - С. 159-161; Сохань П. С. Стан і перспективи розвитку української археографії//Укр. археограф. щорічник. (Нова серія.). - К., 1992. - Т. 4. - Вип. 1. - С. 10-12.

Історія археографічних (архівних) комісій в дореволюційну добу охопила вісім десятиріч (40-і роки XIX - 1917-1918 рр.) розвитку української науки, впродовж яких було закладено основи Національного архівного фонду. На зламі XIX-XX ст. характеристичним явищем в розвитку української та російської історіографії стало створення губернських вчених архівних комісій /ГВАК/ в територіальних межах Російської імперії, зокрема в Наддністрянській Україні. Сфера діяльності та компетенція губернських комісій визначалася "Положенням про губернські історичні архіви та вчені архівні комісії", прийнятим за ініціативою М.В.Калачова й затвердженим Комітетом міністрів 13 квітня 1884 р.(1). В період 1884-1917 рр. на території імперії було засновано й функціонувало 41 губернська архівна комісія, в т.ч. - дев'ять комісій (Таврійська, Чернігівська, Херсонська, Полтавська, Катеринославська, Київська, Харківська, Волинський відділ Київської ГВАК, Подільський відділ Київської ГВАК) в п'яти малоросійських, а також в Таврійській та Херсонській губерніях (тобто в кордонах сучасної України). Архівні комісії згуртували місцевих дослідників історії, розгорнули активну діяльність по охороні архівних збірок, сховищ та взагалі пам'яток старовини, розпочали видавництво розвідок і матеріалів з регіональної історії(2).

Нова тенденція в науковому розвитку, пов'язана із створенням комісій, не тільки призвела до значних зрушень в архівній справі та формуванні місцевих фондів, а й до розширення регіональних

1 Сборник материалов, относящихся до архивной части в России. - Пг., 1916. - Т.1. - С.660-666.

2 Вагалий Д. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. Том перший. Історіографічний вступ і доба натурального господарства. - Харків, 1928. - С.58; Дрошенко Д. Огляд української історіографії. - Прага, 1923. - С.202-204.

студій з історії окремих українських земель, організації місцевих кадрів дослідників, зрештою до певної активізації наукового та громадського життя в губернських центрах. Вказані особливості в діяльності ГВАК, синкретичність їх функціонального призначення висунули останні на роль визначних репрезентантів наукового процесу в українській історіографії кінця XIX-початку XX століття, яка на той час не мала власних академічних центрів та установ.

Серед дев'яти губернських архівних комісій, що діяли та функціонували в кордонах нинішньої України, визначну роль відігравала Полтавська Вчена Архівна Комісія /ПВАК/. Вона була обумовлена цілим рядом чинників: персональним складом ПВАК, масштабом та формами її діяльності, кількісними й якісними характеристиками виданих матеріалів і розвідок, особистими студіями членів комісії І. Ф. Павловського і Л. В. Падалки, а також давніми традиціями "старої України", що збереглися на Полтавщині та наявним соціокультурним середовищем, зрешті-решт місцем комісії в новітньому національному Відродженні Лівобережної України.

Таким чином, Полтавська Вчена Архівна Комісія була визначним репрезентантом не тільки тогочасного наукового процесу, а й громадського й національного руху в історії Полтавщини та України. Сукупність зазначених обставин, зокрема перспективність дослідження діяльності Полтавської комісії по кількох проблемно-тематичних напрямках (формування місцевих архівних фондів, студії в галузі краюї історії, роль місцевих наукових осередків - комісій в громадському житті у добу новітнього національного Відродження), що й досі нерозв'язані в нашому часі з перспективи модерного поступу українського суспільства та науки, й зумовили вибір теми дисертаційного дослідження і дозволили визначити високій рівень актуалізації провідної проблематики. Підсумовуючи наведений з огляд щодо актуалізації даного дисертаційного дослідження, можемо подати таке стисле резюме з переліком найваж-

ливіших чинників:

- багатофункціональна науково-дослідницька й громадська роль ПБАК в історії національної науки, історії Полтавщини й України;

- відсутність спеціального дослідження з комплексним аналізом діяльності ПБАК;

- необхідність відтворення та реконструкції проблем, які стояли перед місцевими інтелектуалами на початку XX ст. на терені національного Відродження;

- підготовка систематичних нарисів з історії національної науки, яка неможлива без врахування специфіки наукового процесу в окремих регіонах ("регіональний вимір історії науки");

- важливість введення до наукового обігу великого комплексу неопублікованих джерел для вивчення і з'ясування процесу формування архівних фондів різних регіонів України;

- практичне значення розробки комплексу проблем, пов'язаних із діяльністю і функціонуванням місцевих археографічних інституцій з перспективи поновлення їх діяльності в областних центрах, в т. ч. й на Полтавщині;

- використання опрацьованого та проаналізованого матеріалу в педагогічно-викладацькій діяльності та навчальному процесі для профільної підготовки місцевих кадрів архівних працівників та краєзнавців.

Виходячи з окреслених проблемно-тематичних напрямків та проведеної актуалізації провідної проблематики, предметом дисертаційного дослідження є комплекс проблем, пов'язаних із систематичним розглядом і відтворенням діяльності, з'ясуванням місця та ролі Полтавської Комісії в національному науковому процесі в конкретних соціокультурних умовах Лівобережної України, зокрема порівняльно-історичний аналіз роботи ПБАК з діяльністю інших профільних інституцій.

Хронологічні та просторові межі дослідження обумовлені часом існування ПБАК, загальним терміном даного періоду в історії

національної науки та територіальним розміщенням губернських вчених архівних комісій в Наддністрянській Україні.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідження діяльності губернських архівних комісій /ГВАК/, як наукової проблеми в контексті загальних студій з архівознавства та археографії, історичи розпочали майже відразу із заснуванням названих інституцій, тобто в 90-х роках XIX - на початку XX ст. Серія статей та розвідок, в яких розглядалися напрями роботи, окремі проблеми або аспекти діяльності ГВАК, наводилися певні емпіричні відомості, зокрема кількісні показники щодо видавничої продукції, творчого доробку членів комісій, була видрукована рядом дослідників, в т.ч. Ч. Ветринським, М. Довнар-Запольським, В. Іконниковим, А. Норцовим, М. Покровським, В. Снежневським, Д. Хмельницьким та інші(1). Більшість цих праць мала оглядово-описовий характер й не розглядала функціонування ГВАК у науковому процесі даного періоду. Принагідно відзначимо, що увага істориків та публіцистів головним чином була зосереджена на комісіях, що знаходилися поза межами малоросійських губерній. Однак, незважаючи на відносно вузький та специфічний характер відомостей, поданих про діяльність губернських

1 Ветринский Ч. Архивные комиссии (По поводу юбилея Нижегородской ученой архивной комиссии)//Голос Минувшего. - 1913. -- N 2. - С. 287-291; Довнар-Запольский М. Обзор деятельности губернских архивных комиссий 1896-1898//Труды Археологического съезда в Киеве, 1899 г. - М., 1902. - Т. 2. - С. 90-99; Иконников В. Губернские ученые архивные комиссии (1884-1890)//Университет. известия. - 1891. - N 12. - С. 101-136; Норцов А. Губернские ученые архивные комиссии и их значение. - Тамбов, 1899; Покровский Н. Губернские ученые архивные комиссии. - СПб., 1908; Снежневский В. Губернские ученые архивные комиссии и архивное дело в них. - М., 1902; Хмельницкий Д. Учебно-воспитательные задачи ученых архивных комиссий. - Нижний Новгород, 1914. -

комісій в цих працях, вони й зараз є важливим джерельним комплексом в окресленій проблемі, оскільки ряд архівних матеріалів ГВАК загинуло у добу воєнного лихоліття або були втрачені за радянської доби.

Діяльність ГВАК в Наддністрянській Україні в дореволюційну добу була висвітлена нерівномірно та фрагментарно. Найбільше пощастило Чернігівській та Катеринославській комісіям, діяльність яких розглядалася в місцевій періодичній пресі, часописах історичного профілю ("Русская Старина", "Исторический Вестник", "Киевская Старина") та у спеціальних виданнях наукових форумів ("Трудах" археологічних з'їздів). Зокрема, проблема необхідності заснування губернських комісій в названих містах була порушена О. Ляшенко та В. Рудаковим(1). Ряд статей було присвячено визначним діячам ГВАК(2) та окремим аспектам діяльності комісій, особливо археографічним розшукам, місцевим фондам архівів тощо(3).

За радянської доби діяльність ГВАК досліджувалась вибірково. Перевага, як і раніше, надавалася комісіям, що працювали на території європейської Росії. Щодо загальної оцінки діяльності ГВАК, то вона здебільше ґрунтувалася на відзначенні ідейної належності останніх до "офіційної монархічної та православної ідеології",

1 А. И. Д. /Ляшенко А. И. / Наши губернские архивные комиссии//Историч. вестник. - 1891. - Т. 43. - № 2. - С. 607-608; Рудаков В. Е. Археология и история в Трудах губернских ученых архивных комиссий//Историч. вестник. - 1901. - Т. 86. - С. 1095-1116.

2 Шраг И. Лазаревский(некролог)//Земский сб. Чернигов. губернии. - 1902. - № 11. - С. 145-160; Берзілов А. Е. П. М. Добровольский. Биографический очерк//Труды Чернигов. архивной комиссии. - 1911. - Вып. 8. - С. 195-204.

3 Пляхинский М. М. Архивы Черниговской губернии. - М., 1899. - С. 18-22.

хоча ця думка й не була одностайною(1). Студії дослідників цього періоду мали наслідком й свої позитиви стосовно розробки історії ГЕАК: встановлення персонального складу, обліку виданої продукції, визначення напрямів та окремих форм науково-дослідницької діяльності комісій. Певне місце в радянській історіографії зайняло й бібліографічне спрацювання наукової спадщини ГЕАК, що виявилося у виданні узагальнюючих показників(2).

Дещо інакше розглядалася діяльність комісій в українській радянській історіографії, хоча і в ній не бракувало негативних стереотипних оцінок, обумовлених ідеологічними метаморфозами тоталітарної доби. Типовий зразок такої оцінки, який майже не відрізняється від наведеної вище, сподобуємо в працях А. Грінберга(3) та деяких навчальних посібниках з архівної справи й архівознавства(4). Разом з тим, ряд українських істориків намагався дати більш виважену та об'єктивну оцінку діяльності ГЕАК(5).

1 Ермостовская Н. Губернские ученые архивные комиссии // Сов. истор. энциклопедия. - М., 1963. - Т. 4. - Стб. 871-873; Маяковский И. Л. Очерки истории архивного дела в СССР. - М., 1960. - С. 210.

2 Шведова О. И. Указатель "Трудов" губернских ученых архивных комиссий и отдельных их изданий // Археограф. ежегодник за 1957 г. - М., 1958. - С. 377-433.

3 Грінберг А. Я. Архівне будівництво на Україні в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни (1918-1920) // КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Наук. зап. - 1956. - Т. 15. - Вип. 6. 36. істор.-філософ. фак. - № 7. - С. 55-65; Яго ж. Архівні комісії на Україні // КДУ ім. Шевченка. Наук. щорічник за 1956 р. - К., 1957. - С. 115-126.

4 Архівознавство. Елементарний підручник. - Харків, 1932. - Ч. 1. - С. 19-24.

5 Бодолажченко О., Барвінський В. Короткий нарис історії архівної справи на Україні та діяльності Укрцентрархіва за 1924 рік // Архівна справа. - 1925. - Кн. 1. - С. 45-47.

Серед останніх особливу увагу доцільно звернути на оцінку діяльності комісій, подану в працях В.Сарбея, який підкреслив, що нема ніяких підстав нігілістично ставитися до їх друкованої спадщини та ігнорувати значний внесок, зроблений у розвиток архівознавства, архівної справи й краєзнавчих студій в Україні(1). Погром історичної науки в СРСР на початку 70-х років в котрий раз витіснив проблему вивчення архівної спадщини з національної історії народів Радянського Союзу та спеціальних інституцій дожовтневої доби із кола пріоритетних дослідницьких проблем, хоча окремі вартісні праці щодо діяльності ГВАК з'являлися і в цей період(2).

На межі 80-х - 90-х років, із поширенням в СРСР процесу деідеологізації, значно зростає й дослідницький інтерес до губернських архівних комісій з боку ряду істориків, які в своїх студіях порушують широке коло питань, пов'язаних з історією ГВАК: чисельність, соціальний й професійний склад, зв'язки з академічними установами й навчальними закладами, джерела фінансування, форми і методи роботи, особливості археографічної обробки та видання документальних матеріалів й навіть частково вплив комісій на розвиток історичної думки та суспільної свідомості(3).. Харак-

1 Сарбей В. Г. Вклад губернских архивных комиссий в историографию Украины // Друга респ. наук. конф. з архівознавства та інших спец. істор. дис. - К., 1985. - С. 261-279.

2 Кирилін Д. Архєологічні установи на Україні кінця XIX - початку XX ст. // Вісник Харків. ун-ту. Історія. - 1974. - Вип. 8. - С. 99-105.

3 Макарихин В. П. Губернские ученые архивные комиссии и их роль в развитии общественно-исторической мысли России в конце XIX-начале XX века // История СССР. - 1989. - № 1. - С. 160-170; Писарькова Л. Ф. Губернские ученые архивные комиссии: организация, численность и условия деятельности // Археограф. ежегодник за 1989 г. - М., 1989. - С. 187-193.

терною рисою означених праць є їх орієнтація на відтворення узагальнюючої, сукупної картини діяльності та функціонування ГВАК в масштабі всієї Російської імперії. Відповідно висвітлення діяльності комісій в малоросійських губерніях та в інших національних регіонах подавалося у межах провідної проблематики досліджень, без детального аналізу.

Не залишилися осторонь новітніх процесів в науковому розвитку й українські історики, які видрукували ряд праць, присвячених діяльності ГВАК в Наддністрянській Україні(1). Впродовж 1992-1994 рр. в Україні предметом дисертаційних досліджень стала діяльність двох архівних комісій - Чернігівської та Таврійської. Їх автори Г. М. Курас та Д. В. Потехін(2) опублікували ряд статей, в яких розкрито важливі моменти в роботі названих ГВАК, проаналізовано методи і форми досліджень, їх внесок у розробку регіональної історії. Однак, незважаючи на певний поступ в дослідженні історії ГВАК в останні роки, їх діяльність, зокрема місце та роль в національній історіографії, персональний склад, наукова спадщина залишається маловивченими, що засвідчує недостатній рівень розробки означеної проблематики в цілому.

Дослідження, в яких порушено проблеми діяльності Полтавської

1 Журба О. І., Абросімова С. Р. Археографічна діяльність Катеринославської ученої архівної комісії//Укр. археограф. щорічник (Нова серія). - К., 1992. - Т. 4. - Вип. 1. - С. 34-45; Ковальський Н. П., Абросімова С. В. Из истории Екатеринославской ученой архивной комиссии (1903-1918)//Археограф. ежегодник за 1988 г. - М., 1989. - С. 52-57.

2 Курас Г. М. Чернігівська архівна комісія та її внесок у вивчення історії України. Автореф. дис.... канд. іст. наук. - Дніпропетровськ, 1992. - 19с.; Потехін Д. В. Вклад Тавричної ученої архівної комісії і Тавричного товариства історії, археології та етнографії у вивчення історії Криму. Автореф. дис.... канд. іст. наук. - К., 1994. - 19с.

Вченої Архівної Комісії, обмежуються студіями про її визначних діячів(1) та стислими оглядами діяльності ПВАК в загальних нарисах з історії архівної справи в Україні. Так, Х. Герасименко відзначає визначну роль комісії у збереженні та систематизації великої кількості архівних матеріалів і ряду пам'яток старовини(2). Краєзнавча діяльність комісії розглянута у кандидатській дисертації та статтях А. Аббасова(3). Особливо слід спинитися на бібліографічному довіднику, який уклав та видав О. Б. Супруненко(4). В ньому вперше подана систематизована інформація про видавничу діяльність ПВАК, хронологічний покажчик "Трудов", списки дійсних та почесних членів та ін. матеріали. Проте, навіть цей найбільш повний довідник з історії видавничої діяльності ПВАК не висвітлює у повному обсязі різнопланову діяльність комісії, а найголовніше - не визначає її місце та роль в науковому процесі і громадському русі в Наддністрянській Україні на початку XX ст. Таким чином, огляд наукової літератури з досліджуваної проблематики вказує на недостатню розробленість останньої та необхідність комплексного й систематичного вивчення різнопланової діяльності

1 Ротач П. П. Нові матеріали до історії Полтавщини//Науково-інформаційний бюлетень Архів.Управління УРСР. - 1963. - № 6. - С. 34-38; Його ж. І. Ф. Павловський - історик Полтавщини//Укр. іст. журн. - 1961. - № 6. - С. 100-103.

2 Герасименко Х. До історії архівної справи на Полтавщині (скороткий історичний нарис)//Архівна справа. - 1928. - Кн. 5-6. - С. 64-73.

3 Аббасов А. М. Становление и развитие исторического краеведения Полтавщины от его зарождения до наших дней. Автореф. дис. ... канд. ист. наук. - К., 1977. - 17с. Его же. Экспонат Полтавской ученой архивной комиссии в развитии исторического краеведения//История и историк. - М., 1984. - С. 275-286. та ін.

4 Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии 1908-1917. Библиограф. указатель. /Сост. А. Б. Супруненко. - Полтава, 1992. - 52с.

ПВАК (1903-1919).

Мета дослідження. Виходячи з наукової та практичної значимості теми, а також із загального ступеня її розробки, дисертант поставив собі за мету провести комплексний аналіз всіх напрямів діяльності ПВАК для з'ясування місця і ролі Полтавської Вченої Архівної Комісії /ПВАК/ в українському науковому та культурному процесі на початку XX ст.

У відповідності з метою дисертаційного дослідження висуватимуться такі завдання:

- вивчення й аналіз всіх напрямів, форм та умов діяльності ПВАК, джерел фінансування комісії на основі опублікованих на архівних джерел;

- проведення кількісного та якісного аналізу наукової спадщини ПВАК;

• з'ясування персонального внеску членів ПВАК в скарбницю національної історіографії;

• відтворення зв'язків ПВАК з дослідницькими осередками й товариствами, вищими навчальними закладами, окремими вченими;

• реконструкція та аналіз впливу соціокультурних умов регіону на діяльність архівної комісії;

• визначення місця й ролі ПВАК серед інших профільних інституцій Російської імперії та в Наддністрянській Україні, а також в національному науковому процесі.

Методологічні засади дисертаційного дослідження ґрунтуються на поєднанні діалектико-матеріалістичних принципів вивчення соціально-політичних, економічних, національно-культурних явищ і процесів з позитивістською інтерпретацією всієї сукупності чинників історичного процесу. При дослідженні первинного документального пласту рівнобіжно з'ясовувалися й суто теоретичні питання, пов'язані з вивченням впливу соціокультурного середовища, застосовувався порівняльно-історичний метод макроаналізу для виз-

начення місця ПБАК в науковому процесі. Використано адаптовані до досліджуваного матеріалу методи й понятійний апарат політології, соціології, історіософії та наукознавства.

Джерельна база дослідження. Дисертація підготовлена на широкій джерельній базі, яка складається як з опублікованих, так й з недрукованих, оригінальних архівних матеріалів. Її складають "Труди" ПБАК, звіти про діяльність комісії, наукові студії і періодичні публікації полтавських істориків та краєзнавців, дослідження з історії архівознавства в Наддністрянській Україні та в Російській імперії.

Основний архівний фонд ПБАК втрачено. В Державному архіві Полтавської області (ДАПО) зберігається невелика частина матеріалів, що дозволяє висвітлити тільки окремі аспекти діяльності ПБАК, долю деяких співробітників комісії тощ. Важливі матеріали для розробки провідної проблематики дослідження виявлені дисертантом в Центральному державному історичному архіві України (ЦДІА України) в фондах Київського товариства охорони пам'яток старожитностей і мистецтва (ф. 725), Київської археографічної комісії (ф. 220), Канцелярії Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора (ф. 442), Управління полечителя Київського учбового округу (ф. 707), Історико-філологічного товариства (ф. 2017), Київської духовної консисторії (ф. 127); Інституті Рукопису ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України в особовому фонді В. С. Іконнікова (ф. 46).

Дисертантом використано й фонди обласних архівів, зокрема матеріали Державного архіву Херсонської області (ф. Р-413); Державного архіву Дніпропетровської області (ф. 2061); Державного архіву Полтавської області, фонди Канцелярії Полтавського цивільного губернатора (ф. 83); Полтавської міської управи (ф. 107); Полтавської губернської управи (ф. 723); Державного архіву Чернігівської області, фонд Архівної колекції Чернігівської губернської комісії (ф. 674); Центрального державного архіву м. Харкова (ф. 746).

Класифікація архівних джерел, використаних в дисертаційному дослідженні, складає такі основні види комплекси: 1/ офіційна документація державних фондотворювачів; 2/ епістолярія; 3/ нарративні джерела; 4/ неопубліковані рукописи вчених та громадських діячів з суспільно-політичної проблематики.

Введенні до наукового обігу архівні джерела дозволили автору розглянути маловивчені й зовсім не досліджені аспекти та факти з діяльності Пдтавської Вченої Архівної Комісії.

Наукова новизна дисертації полягає:

- у комплексному й систематичному вивченні всіх напрямів та форм діяльності ПВАК;
- у виявленні та введенні до наукового обігу великої кількості важливих джерел, які дозволять достовірно реконструювати маловідомі аспекти діяльності ПВАК;
- в аналізі персонального внеску членів ПВАК в національну історіографію протягом всього періоду існування комісії;
- в реконструкції впливу соціокультурного середовища на науково-дослідницьку діяльність ПВАК;
- у з'ясуванні місця та ролі ПВАК в науковому процесі в Наддністрянській Україні.

Практичне значення дисертації.

- дисертація дає новий фактичний та теоретичний матеріал для створення загальних курсів з історії української історіографії, архівознавства та археографії, спецкурсів з історії наукових товариств;
- емпіричний матеріал дисертації може бути застосований навчально-виховному процесі, зокрема для підготовки кадрів місцевих архівістів та краєзнавців, для написання навчально-методичних посібників й довідників з архівознавства;
- аналіз напрямів та форм діяльності ПВАК може прислужитися

при організації регіональних археографічних комісій;

- фактографічні відомості, подані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані для вивчення особистої наукової спадщини та curriculum vitae (життєпису) видатних членів ІВАН (І. Ф. Павловського, Л. В. Падалки та ін.).

Наукова апробація дослідження.

Дисертація пройшла обговорення на кафедрі джерелознавства і архівознавства історичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка. Основні положення і висновки дисертації викладено у семи публікаціях дисертанта, а також доповідались на Науково-практичній конференції, присвяченій 175-й річниці з дня народження Миколи Костомарова (Рівне, 1992); Всеукраїнській науковій конференції "Релігійна традиція в духовному відродженні України" (Полтава, 1992); Других Всеукраїнських історичних читаннях "Українська козацька держава: витoki та шляхи історичного розвитку" (Черкаси, 1992).

У першому розділі "Передумови заснування губернських вчених архівних комісій в Україні" розглядається процес створення археографічних (архівних) інституцій в малоросійських губерніях в хронологічній ретроспективі 30-х років XIX - першої третини XX ст. Висвітлюються основні етапи розвитку архівної справи в науковому процесі в Наддністрянській Україні, передумови заснування губернських комісій, провідні напрями та форми діяльності названих інституцій, їх значення в розвитку науки, зокрема в секуляризації історичних знань. Подано розгорнутий огляд соціокультурного середовища в губернських містах Лівобережної України, в т. ч. і в Полтаві. Рівночасно автором проаналізовано комплекс офіційних нормативних документів, які забезпечували юридично-правове підґрунтя функціонування ІВАН, сферу компетенції та межі діяльності.

Період археографічних інституцій, яка виникла та діяла на

громадських засадах, був "Тимчасовий комітет для розшуку старожитностей", створений Михайлом Максимовичем в 1836 р. Пізніше, в 1843 р., на основі цього Комітету була заснована "Комісія для розгляду давніх актів при Київському, Подільському і Волинському генерал-губернаторові" - відома як славнозвісна "Київська Археографічна Комісія". Вказані інституції об'єднали у своїх лавах як вчених-фахівців, так і дослідників-аматорів. Поширення діяльності комісії сприяло вихованню висококваліфікованих кадрів істориків, археографів та архівістів, а загалом - спадкоємності традицій в національному науковому процесі, що заклало підвалини для розвитку археографічної діяльності, зокрема для створення профільних регіональних інституцій.

В розділі також розглянута громадська й науково-організаційна ініціатива вчених-архівістів, зокрема М. Калачова, та урядові заходи щодо забезпечення офіційного статусу архівних (археографічних) комісій, регламентацію й контроль за їх діяльністю з боку органів місцевої влади в особі цивільного генерал-губернатора. Підкреслюється, що створення ГВАК та поширення їх діяльності попри всі негативні чинники, обумовлені офіційним контролем державної влади, зумовили початок нового етапу розвитку архівної справи та археографічних студій в Наддністрянській Україні.

У другому розділі "Створення Полтавської архівної комісії. Основні напрями, форми та зміст її роботи" подається всебічний огляд діяльності комісії шляхом порівняльного аналізу з іншими ГВАК. Висвітлюється багатофункціональне призначення ГВАК, їх своєрідність та відмінність від науково-історичних товариств, матеріально-фінансові джерела забезпечення. Проаналізовано персональний внесок окремих членів Полтавської ГВАК в загальний науковий доробок комісії.

Виділяється дев'ять основних напрямів діяльності Полтавської Вченої Архівної Комісії:

- архівна справа, пошук, впорядкування та класифікація дже-

рельних комплексів;

- регіональні та історико-краєзнавчі дослідження: економічна історія, історична географія, місцева статистика, побут та старожитності, літературознавство;
- етнографічні дослідження, студії з мовознавства та місцевого фольклору;
- видавнича діяльність;
- науково-довідкові праці, біографічні словники визначних діячів регіону, бібліографічні покажчики;
- обстеження пам'яток історії та культури, археографічні експедиції і археологічні розшуки;
- популяризаторська діяльність та пропаганда історичних знань;
- дослідження з релігійної тематики;
- музейне будівництво.

Відповідно до аналізу діяльності ПВАК визначено три основні форми:

- засідання та слухання спеціальних рефератів, доповідей та повідомлень;
- участь у роботі археологічних з'їздів та інших наукових форумів, зокрема у 1-у з'їзді представників вчених архівних комісій (Петербург, 1914 р.);
- публікація розвідок та матеріалів, наукових праць.

Головним напрямом дослідницької та видавничої діяльності ПВАК, на думку дисертанта, слід вважати велику евристичну та едиційну роботу, в результаті якої були виявлені, систематизовані і введені до наукового обігу цінні писемні джерела з історії України XVIII-XIX ст., зокрема джерельні комплекси з архівів Полтавського губернського правління і духовної консисторії.

ЛІТЕРАТУРА
НАЗВА

У третьому розділі "Публікаторська діяльність ПБАК" розглядається якісний та кількісний склад наукової спадщини комісії, проблемно-тематичний спектр опублікованих праць, порівнюється її видавнича продукція з доробком інших профільних інституцій в Наддністрянській Україні (Катеринославської, Чернігівської та Таврійської комісій). Аналізується типовий метод видання історичних документів губернськими комісіями в окреслений період. Визначаються три форми подачі матеріалів, які є характеристичними для науково-дослідницької діяльності Полтавської ГЕАК:

- періодичне видання "Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии";
- монографічні праці.
- науково-довідкові матеріали, історико-біографічні словники, бібліографічні покажчики.

На підставі розгляду та порівняльного аналізу напрямів та форм діяльності Полтавської ГЕАК з іншими губернськими комісіями дисертантом висунена й обґрунтована шляхом позитивної аргументації теза про пріоритетну роль цієї інституції в національному науковому процесі.

У заключенні подано основні висновки та визначені положення, що виносяться на захист:

- Полтавська Вчена Архівна Комісія /ПБАК/ була визначним репрезентантом українського наукового процесу, яка при відсутності національних академічних центрів та навчально-дослідницьких закладів перебрала на себе деякі функції цих профільних установ на регіональному терені: підготовку й організацію місцевих кадрів дослідників, видання довідкових й архівних матеріалів, формування фондів архівів Полтавщини та ін.;
- незважаючи на те, що ПБАК була утворена за офіційно чинним законодавством Російської імперії та функціонувала під контролем

місцевих органів влади у межах, визначених Положенням 1884 р., майже всі напрями її діяльності об'єктивно сприяли розвитку національної історичної науки та українознавства;

- негативна оцінка ролі ПВАК з перспективи розвитку української історіографії даного періоду не відповідає реальному змісту дослідницької діяльності комісії, що цілком очевидно спростовує аналіз її спадщини та введені до наукового обігу архівні матеріали;

- загальний склад наукового доробку ПВАК, розмаїття напрямів дослідницької та видавничої діяльності висунув комісію до кола найвизначніших археографічних інституцій в Наддністрянській Україні у досліджуваній період;

- соціокультурне середовище Полтавщини із збереженням традиціями "старої козацько-гетьманської України" справило значний вплив на діяльність ПВАК, зокрема в частині її українознавчої орієнтації, що дозволило останній відігравати помітну роль в громадському житті Полтавщини;

- Полтавський ГВАК належить значний внесок у розвиток архівної справи в Україні та формуванні національного архівного фонду на Полтавщині;

- особиста наукова діяльність членів ПВАК І.Ф.Павловського та Л.В.Падали сприяла розширенню проблемно-тематичного спектру в дослідницькій діяльності комісії й мала важливе значення для роботи регіональної історії.

Основний зміст дисертації викладено у таких публікаціях автора:

1. Археографічна спадщина Полтавської вченої архівної комісії(1903-1919)//Третя Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства. - Полтава,1994. - 0,3 д.а.

2. Губернські вчені архівні комісії та проблеми архівної справи в Україні (кінець XIX - поч. XX ст.)//Київська старовина. - 1995. - № 5. - 1,5 д.а. (у співавтор., у друці)

3. Діяльність губернських вчених архівних комісій в Україні.
- Полтава, 1995. - 2,5 д.а.

4. М. І. Костомаров і історики вчених архівних комісій України//Микола Костомаров і проблеми суспільного та культурного розвитку української нації. Науково-практична конференція, присвячена 175-річчю з дня народження Миколи Костомарова. - Рівне, 1992. - 0,2 д.а.

5. Проблеми історії українського козацтва на сторінках видань Полтавської вченої архівної комісії//Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали Других Всеукраїнських історичних читань. - Черкаси, 1992. - 0,3 д.а.

6. Релігійна тематика у "Працях" Полтавської ученої архівної комісії//Релігійна традиція в духовному відродженні України. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. - Полтава, 1992. - 0,1 д.а.

7. Роль Полтавщини в національно-культурному піднесенні України XIX ст.//Сторінки історії. - К., 1993. - С. 58-63 - 0,5 д.а. (у співавтор.)

Семергей А. Л. Деятельность Полтавской Ученой Архивной Комиссии (1903-1919).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 - История Украины, 07.00.09 - Историография, источниковедение и методы исторического исследования. Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1995.

Диссертация является рукописью. В работе комплексно исследована деятельность Полтавской Ученой Архивной Комиссии (1903-1919), ее место и роль в украинском научном процессе, в национально-культурном Возрождении Полтавщины и Украины.

Определены специфические особенности и важнейшие направления, формы деятельности ПАК, влияние социокультурной среды на содержание научно-исследовательской работы комиссии, ее место и функциональное назначение в развитии архивного дела и археографических изысканий в украинской исторической науке данного периода.

Semerhey A. L. Poltava Archives Scientific Board's Activities (1903-1919).

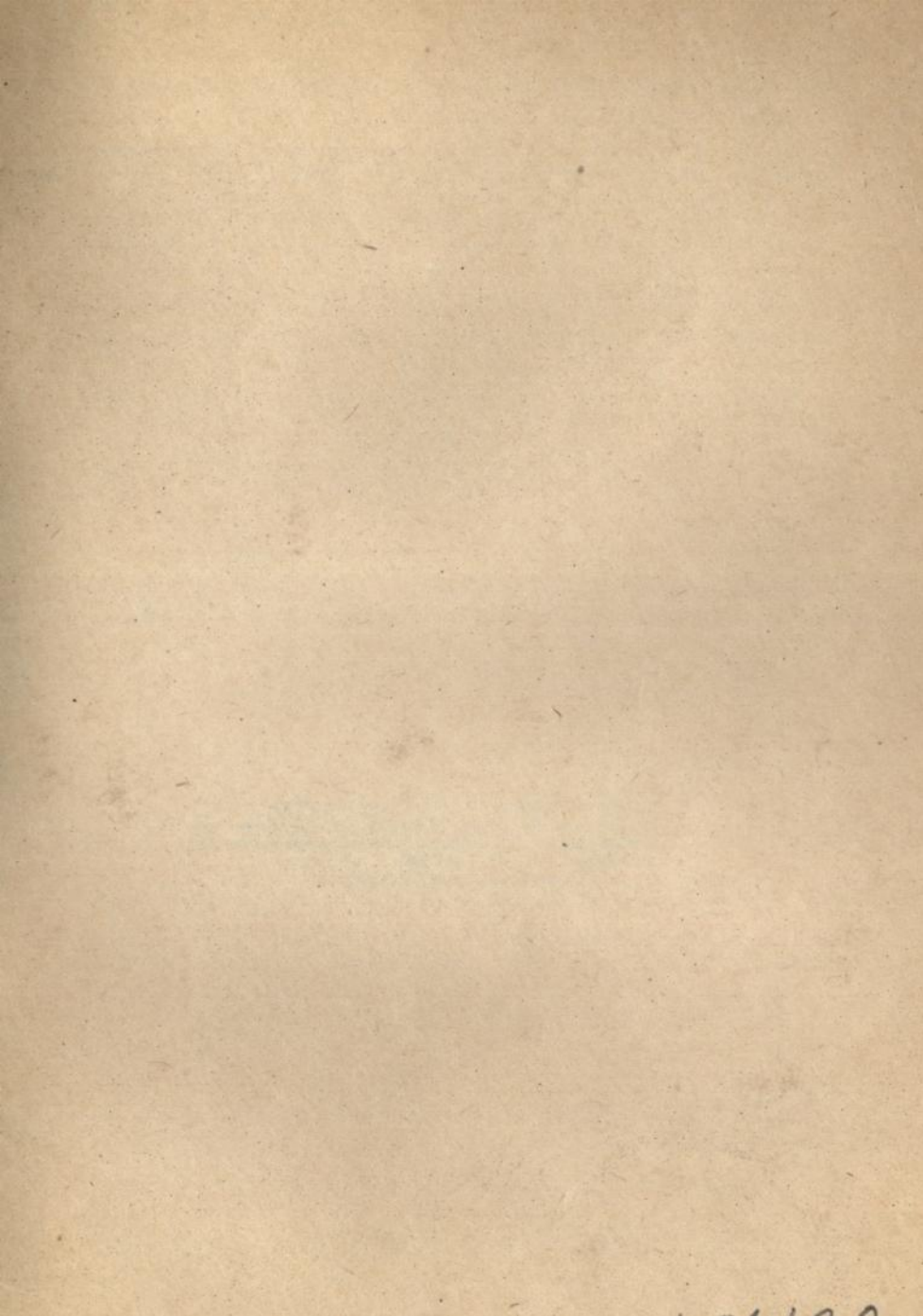
The dissertation is an application for the scientific degree of candidate of History. Speciality number - 07.00.02 - The History of Ukraine, 07.00.09. - Historiography, sources studies and methods of historical research. The Kiev Taras Shevchenko University, Kiev, 1995.

The dissertation is a manuscript. In this work the activities of Poltava Archives Scientific Board, its place and role in the scientific research of Ukraine, in the national cultural rebirth of Poltava Region and the whole Ukraine are comprehensive studied.

The specific particular features and the main directions, PASE's activities forms, the impact of the socialcultural environment upon the contend of the Board scientific research, it's place and functions in the course of archive and archeographic studies in ukrainian historical science of the given period are defined.

Ключові слова: регіональна історія, краєзнавство, Полтавщина, архівна справа, археографічні інституції

АВ 32.836

Підписано до друку 19.07.95р. Формат 60х84 1/16. Папір
друкарський. Друк плоский. Умовнодрук. арк. 1. Замовлення №716.
Тираж 102 прим. Безкоштовно. Дільниця оперативного друку
статистичного управління Полтавської області.
м. Полтава, вул. Пушкіна, 103.